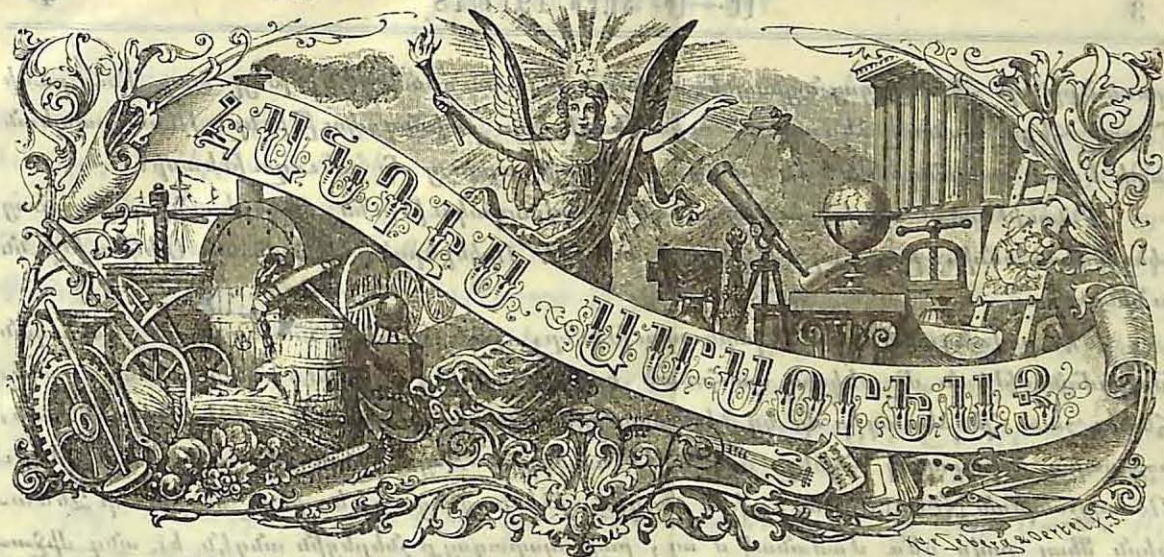

ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱԹԵՐԹ

ԼԱ.—ԼՐ. ՑԱՐԻ 1917/18

Ցարեկան 8 ֆր. = 15 մարք:

ԹԻԻ 1-12
ՅՈՒՆՈՒԱՐ—ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ

ՄԱՑԵՆԱԳՐԱԿԱՆ

ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ՈՍԿԵՐԵՐԱՆԻ

ՍԱՂՄՈՍԱՅ ՄԵԿՆՈՒԹԵԱՆ

ՆՈՐԱԳԻՏ ՀԱՅԵՐԷՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

սերով Թէ Արքունի խորհրդական (Hofrat) W. A. Neumann
ի Mödling, Heiligenkreuzի Կիրասերսեան Կրօնաւորներէն,
երբեմնի Ուսուցչապետն Վիեննայի Համալսարանի Աստուածա-
բանական բաժնին, ի Թիւս իւր ասորերէն, արաբերէն եւ վրա-
ցերէն ձեռագրաց ունի հայերէն կրկնագիր ձեռագիրներ, հե-
տաքրքրուեցայ. եւ 1914 Յունիս 8ին այցելեցի Գեր. Հ. Թա-
դէոս Թոռնեանի հետ Ուսուցչապետին ի Mödling, որ մեծ
ուրախութեամբ ցոյց տուաւ ինձ իւր ձեռագրաց հաւաքածոյը:

Ինձի հետաքրքրական էին յատկապէս հայերէն կրկնագիրները: Խօսքարկելով մի առ մի
յիշեալ ձեռագիրները՝ հայերէն կրկնագիր աչքիս զարկաւ հատ մը միայն՝ զէշ պահուած
ասորերէն Սաղմոսարան մը, որուն սեւագիր գրչութեան տակէն եւ լուսանցքներու վրայ
նշմարելի էին հայերէն տառեր: Հարեւանցի ակնարկ մը համոզեց զիս Թէ հայերէն
բնագրին բովանդակութիւնը հայրագիտական գրութիւն մ'է ոսկեդարեան Թարգմանու-
թեամբ, բայց որովհետեւ առժամն ինձ ծանօթ հրատարակեալ հայրագիտական

զրուածքի մը հետ չկրցայ նոյնացնել, ինդրեցի Ուսուցչապետէն, թոյլ տալ ինձ քանի մ'օրով հետս առնուլ ձեռագիրն՝ ուսումնասիրելու բովանդակութիւնը: Ուսուցչապետն բարի եղաւ տրամադրութեանս տակ ձգել զայն տարւոյ մը տեւողութեամբ:

Քննութեանս արդիւնքն եղաւ թէ բովանդակութիւնն Ոսկերեանի գրուածոց նկարագիրն ունի. իրօք ալ ի վեր ելաւ թէ Ոսկերեանի Սաղմոսաց Մեկնութիւնն ունինք հոս:

Թէ բովանդակութեան կարեւորութիւնը, ըստ որում անհետացած գոսական թաքմանութեան մը բեկորն պահուած էր հոն եւ թէ զրչութեան արուեստը, որովհետեւ շատ հին ձեռագիր մը կը ներկայացնէր կրկնագիրն, խորհուրդ թելագրեցին ինձի, նոյնատիպ հրապարակ հանել ամբողջ ձեռագիրը: Ձայս իրագործելու համար թէեւ Ուսուցչապետն Neumann որ եւ իցէ ընդդիմութիւն չցուցուց, եւ թոյլ տուաւ որ Ձեռագիրն ֆնայ քովս դեռ ժամանակ մ'ալ, բայց պարագայք շնորեցին անդէն եւ անդ միջամուխ ըլլալ մեծածախ ձեռնարկութեան: Բիչ վերջը ծագեցաւ համբերողական պատերազմը եւ երկարեցաւ կարծուածէն աւելի. այնպէս որ մինչեւ 1916 Նոյ. 9 կարելի չեղաւ վճռական եզրակացութեան մը դալ եւ ըստ խնդրանաց Ստայչին՝ յետս դարձուցի Կրկնագիրը շնորհակալութեամբ:

Ի սկզբան բաղձալի էր ինձ աշխատութիւնս կրկնագիրն նմանատպութեան հետ ի լոյս հանել տեղւոյս Գիտութեանց Ակադեմիայի գործոց մէջ, առ որ քաջալիր եղաւ ի տրեւելագէտ ուսուցչապետն եւ արքունի մատենադարանապետն J. Karabacek, բայց ինչպէս ի հայերէնագէտ ուսուցչապետն M. Bittner (որուն առաջարկեցի ներկայացնել ինդիրքս Ակադեմիայի Գումարման առաջիկայ Նիստին), ուշադիր ըրաւ, անյարմար ժամանակը չէր կրնար խոստանալ նպատատաւոր պատասխան մը:

Թէ անստոյգ ապագան հնարաւոր պիտի ըն՞ սկզբնական ծրագիրս իրագործել, զայն չեմ կրնար դուշակել: Առ այժմ կը բաւականանամ հետադայ տողերու մէջ ծանօթացնել կրկնագիրն եւ ընծայել բանասիրաց քանի մը իջեց ընթերցուածը:

ԿՐԿՆԱԳԻՐԸ

Կրկնագիրս Ուսուցչապետ Neumannի Ձեռագրաց մէջ կը կադմէ Mspt. syr. 3. դր խաւրած է Աղեքսանդրիայէն հնավաճառ մը:

1. Նկարագրութիւն Ասորերէն բաժնին: — Ձեռագիրն այսօր պէտք է անուանել ասորերէն զրչագիր, վասն զի առաջին տեսութեան իրր այնպիսի կը ներկայանայ: Արտաքնոյն նկարագիրն է.

Մեծութիւն՝ 22.5 (տեղ տեղ՝ 23) × 16.5 (տեղ տեղ՝ 17) cm.:

Մեծութիւն ասորերէն բնագրին՝ 18 × 13 cm.:

Թուղթը՝ 92 (թղ. 38 bis): Ձեռագիրն յետնագոյն ձեռքէ թուարկուած է արաբերէն նշանագրերով. որուն համաձայն այժմ ձեռագիրն կ'աւարտի 103 թղթահամարով, այժմ կը պակսին այս թուարկութեան համաձայն թղ. 1, 18, 28, 29, 50—54, 68 եւ 100:

¹ Հ. Ռ. Կէօգէլ (P. R. Kögel) Բենեդիկտեանն ի Beuron Բաւերիոյ հնարած է նոր եղանակ մը կրկնագիրն ի ձեռն լուսանկարչութեան վերադիմ ընթեռնել, այնու որ նորագրին սեւութիւնն կը տկարացնէ եւ հինն սեւագիր կարկառուն ի վեր կը հանէ: Եւ չկրցայ հակառակ բաղձանացս ձեռագիրն ի Beuron խաւրել եւ այս եղանակաւ լուսանկարել տալ, բայց անհրաժեշտ է որ օր մը ամբողջն այս կերպով լուսանկարչութեամբ եւ այսպէս հինն իւր իսկութեամբն մատչելի դառնայ գիտութեան: Իմ ընծայած նմոյշս պարզ լուսանկարչութեամբ է, միայն թէ՛ աւելի պայծառ տպաւորելու համար հին զրչութիւնն, աւանուած է թաց նորագէտ ապակւոյ վրայ:

1549-66

Թերթը՝ այժմ դժուարին է հաշուել, ձեռագրին քայքայեալ հանգամանաց պատճառաւ: Նախնաբար ընդօրինակողն դրած է մէն մի Թերթի սկիզբն եւ վերջը ասորերէն եւ հայերէն Թերթահամարներ. ուսկից կը տեսնուի Թէ իւրաքանչիւր Թերթ 10 Թղթէ (կամ 5 երկթղթէ) կը բաղկանար եւ ամբողջն իրը 12 Թերթ կ'ընծայէր: Այժմ այս Թերթերէն միայն 5 Թերթ (Բ, Դ, Ե, Ը, Ժ) ամբողջութեամբ մնացած է, մինչդեռ միւսներէն Թղթեր ինկած են. ու Թերթորդ Թերթը ամբողջութեամբ անհետացած է:

Հայերէն գրերով Թերթահամարներ մնացած են միայն 4 տեղ՝ դրուած միայն գրութեան առաջին էջին վերը. ասոնք են՝ Թղ. 26ա «Դ», Թղ. 36ա «Ե», Թղ. 45ա «Զ», Թղ. 49ա «Ը», Թղ. 78ա «ԺԱ»: Իսկ ասորերէն նշանագրերով Թերթահամարներ կը տեսնուին՝

Թղ. ...—7բ (Ա) = 7 Թուղթ (Թերի սկզբէն. այժմ կը սկսի Սաղմ. Բ, 5 համարի կէսէն):

Թղ. 8ա—17բ օ (Բ) = 10 Թուղթ (ամբողջ):

Թղ. 18ա—... զ (Գ) = 8 Թուղթ (Թերի վերջէն. ինկած են Սաղմ. ԽԴ, 18 համարին կէսէն մինչեւ ԽԶ, 6):

Թղ. 26ա—35բ ի (Դ) = 10 Թուղթ (ամբողջ):

Թղ. 36ա—44բ օ (Ե) = 10 Թուղթ (ամբողջ):

Թղ. 45ա—... զ (Զ) = 4 Թուղթ (Թերի վերջէն. ինկած են Սաղմ. 2, 11—2, 1 բացառաբար):

Թղ. 49ա—58բ օ (Ը) = 10 (ամբողջ):

Թղ. ...—67բ զ (Թ) = 9 Թուղթ (Թղ. 58բ էջին վրայ Ը Թերթը կ'աւարտի ՃԹ, 6 համարին կէսին եւ Թղ. 59ա կը սկսի ՃԴԴ, 5էն եւ Թղ. 60ա(—69բ) կը սկսի ՃԽԸ, 7 կէսէն եւ կը հասնի Թղ. 69բ՝ ՃԺ սաղմոսին վերջը, ուր կ'աւարտի նաեւ բուն Սաղմոսարանը. ուստի ոչ միայն ու Թերթորդ Թերթը կորսուած է, այլ եւ իններորդ Թերթին սկիզբը Թուղթ մ'ինկած է:

Թղ. 68ա—77բ ի (Ժ) = 10 Թուղթ (ամբողջ):

Թղ. 78ա—... ի (ԺԱ):

Թղ. 79աէն սկսեալ ցվերջ՝ Թղ. 92ա Թղթահամար չի նշանարուիր:

Տողք՝ 22—23:

Նիւթ՝ Մապաղաթ, անողորկ, հաստ եւ բարակ խառն, հայերէն ձեռագիր մը իբր նիւթ գործածուած:

Թանաք՝ Սեւ (մուրէ), խորագիրը կարմիր:

Կազմ՝ Այժմ նոր լաթակազմ-խաւաքարտեայ, ստացէն (Neumannէն): Թառաջագոյն՝ գնուած ատեն՝ անկազմ եղած է եւ քայքայեալ վիճակի մէջ. ոմն նորոգիչ իրարմէ բաժնուած Թղթերն կ'պոռցած է արաբերէն Թղթեայ ձեռագրի մը Թղթերով, որոնց վրայ այժմ դեռ ընթեռնի են արաբերէն բառեր:

Հանգամանք՝ Եղնները, մանաւանդ երկայնութեան վարի դրսի անկիւնը շատ մտշած է գործածութենէն եւ շատ աղտոտած սեւ կեղտերով (եղտած): Շատ տուժած է ձեռագիրն նաեւ յաճախ անգամ կ'աղմուելով:

Ասորին իբրեւ նիւթ նկատած է հայերէն ձեռագիրը, ըստ այսմ զայն լուացած է եւ իրեն կարեւոր մասն միայն առած. նախնական ձեռագիրն ուստի ընդարձակ ձեռագիր մ'եղած ըլլալու է: Այսպիսի պարագայից մէջ բնականաբար Ասորին մտադիր չէ եղած

պահպանել հայերէն ձեռագրին կամ թերթերուն կարգը. բայց պահած է դիրքը առ հասարակ, տեղ մը միայն՝ թղ. 88 եւ ասոր համապատասխան թղ. 80 շրջում է հայերէնը եւ ասորերէնն հակառակ ուղղութեամբ դրուած:

Ժամանակ՝ Անյայտ առ ի չգոյէ մասնաւոր թռականի. բայց ըստ ասորական հնագրութեան ԺԱ—ԺԲ դար կարելի է գետնիդել: Նոյնն կը հաստատեն նաեւ հայերէն թղթահամար նշանագիրները, որոնք Միջին մեսրոպեանէն դէպի բոլորգիր միտող շղաղրի նկարագիրն ունին:

Գրիչն իւր անունը չէ յիշած, սակայն հայագէտ ասորի մը կամ ասորագէտ հայ մ'ը լըլըլ է, վասն զի յայտնապէս կը վկայեն գործածուած հայկական թերթահամար նշանագիրներն, թէ ընդօրինակողն ծանօթ էր հայերէնի: Հաւանօրէն ասորական-հայկական շրջանակի՝ թերեւս Սասնոյ կամ Ուռհայի մենաստաններէն միոյն մէջ գտած է հայն կամ ասորին հայերէն ձեռագիրն անգործածական եւ ծառայեցուցած զայն նիւթ իւր առաջադրած ընդօրինակութեան համար:

Մատենիս ասորական մասը կը բովանդակէ թղ. 1—69բ. Սաղմոսք Դաւթի եւ թղ. 70ա—81բ այլ եւ այլ օրհներգութիւններ ի Ս. Դրոց, այսպէս թղ. 70ա Աղօթք Մովսէսի, թղ. 74ա Աղօթք Ամբակումայ. թղ. 76ա Աղօթք Յովնանու մարգարէի, թղ. 77ա Մեծացուցէ եւն: Ասոնց ցանկն տուած է գրիչը թղ. 81բ յիշատակարանու ձեւ գրուածքին մէջ:

2. Նկարագրութիւն հայերէն բաժնին: —

Մեծութիւն՝ Այժմ $22.5(23) \times 16.5(17)$ cm. բայց նախնական ձեռագրին երկայնութիւնն ըլլալու էր իբր 25 cm. եւ լայնութիւնն իբր 20 cm.:

Մեծութիւն քնագրին՝ Երկսիւն, իւրաքանչիւրն այժմ 19×7 cm. Ճշգրտոյնս խօսելով՝ բնագրին ա. սիւնն ունի 7, տեղ տեղ՝ 7.5 cm. եւ բ. սիւնն՝ 6.5 (0.5 կտրուած) cm. լայնութիւն, ուստի 1.5 cm. դատարկ ձգուած է իբր երկու սեանց մէջ միջոց. եւ 2 cm. ներքին լուսանցք:

Տող՝ Մէն մի սիւն ունի 25, քիչ անգամ 24 տող:

Գիր՝ Մանր երկաթագիր, միադոյն: — Զարգազիրք եւն չկան. ցանցառ կը տեսնուին մեծատառ պարզ գրեր:

Նիւթ՝ Հաստ եւ բարակ մազաղաթ խառն, ողորկուած, դեղնագոյն (հաստերն) եւ սպիտակ (բարակները):

Հանգամանք՝ Նախնական հայերէն ձեռագիրն ընդարձակ հատորաւոր գործ մ'եղած ըլլալու է, զոր երկրորդ գրիչն (ասորին) ձեռք ձգելով գործածած է իբր նիւթ ասորերէն Սաղմոսարանի մ'օրինակութեան: Իւր յառաջագիր նպատակին համար ջնջեր (լուացեր) է անոր հայերէն գրուածքն եւ որովհետեւ ձեռագրին դիրքն քիչ մը մեծ երեւցած է իրեն՝ ուստի եւ լուսանցքէ մաս մը կտրած պզտիկցուցած է. վերի լուսանցքէն իբր 2, վարինէն իբր 1 եւ եզերքէն իբր 3 cm. այս կտրուացքէն փնասուած է ը սեան բնագիրը, իւրաքանչիւր տողէն իբր 3—4 գիր ի բաց կտրուելով: Երկրորդ սեան բնագիրն բաց աստի շատ փնասուած է այնու որ ասորերէն ձեռագրին յաճախ գործածութեամբ երկայնութեան վարի դրսի ծայրերը շատ եղոտած կամ մաշած են:

Ասորին այս կերպով յընդհանուրն ձեռագրին նախնական դիրքն պահպանելով՝ ընդօրինակութիւնն կատարած է հայերէն տողերու վրայ կամ տող ընդ մէջ. մէկ տեղ միայն 1 երկթուղթ շրջուած է գլխիվայր եւ այնպէս գրուած (թղ. 88 եւ 80), որոնք յինքեան մէկ ամբողջութիւն կը կազմեն (4 էջ):

Բարերախտաբար հին հայերէն գրուածքին ջնջումը տեղ տեղ շատ թեթեւ կատարուած է. այնպէս որ այսօր ալ դեռ պարզ աչքով ընթեռնել են բառեր, տողեր, նոյն իսկ՝ թէեւ մի քիչ տաժանմամբ՝ էջեր: Դիւրաւ ընթեռնել են մանաւանդ մազի կողման վրայ եղած էջերը. մինչդեռ մնի կողման էջերու վրայ գրեթէ աներեւութացած են գրերը: Լաւ մնացած են, թղ. 5ա, 6ա. 14ա, 15ա, 19բ. 20բ, 21բ. 22բ, 24ա, 25ա, 28բ, 31ա, 32ա, 36աբ, 37բ, 38բ, 39ա. 40ա, 41բ—41ա. 43ա, 44ա, 54ա. 56ա, 57ա, 59բ, 60բ, 61բ, 62ա, 66ա, 78բ, 79բ, 80աբ. 81բ, 83ա, 83բ, 84բա, 85բ, 86ա, 87ա, 88բ, 89ա, 90բ, 91ա:

Պատուելով վնասուած են թղ. 38 bis, 48, 49, 54—55 (լուսանցէն պատուած), 58 (միջին եզրքէն պատուած): Ինչպէս վերը ասորական բաժնոյն մէջ ըսինք՝ այժմեան ձեռագրին մէջ այլ եւ այլ թղթեր ինկած են, ուստի նաեւ հին կրկնագիրն տուժած է այսու:

Պէտք է միտ դնել որ ասորի ընդօրինակողն իր ձեռքը գտնուած հին ձեռագրէն օգտուած է ըստ կամի: Առած է անկէ այն ինչ իրեն լաւ տեսնուած է եւ զետեղած է ինչպէս եկած է: Այս պատճառաւ ալ բոլորովին ազատ ընթացած է թղթերու դասաւորութեան մէջ, այնպէս որ հին հայերէն ձեռագրին կարգը բոլորովին վեր ի վայր յեղաշրջուած է: Այսպէս թղ. 5ա ընթերցուածն կը համապատասխանէ յուն. բնագրին 454 էջին. իսկ թղ. 37բ = 472 եւ այլն:

Նախնական դասաւորութիւնն վերականգնելու համար հարկ է ի վեր հանել նախ մէն մի էջի ընթերցուածն եւ ապա համեմատութեամբ յունարէն բնագրի՝ դասաւորել:

Առ հասարակ կարելի է ըսել թէ կրկնագիրս լաւ մնացած է. եւ եթէ ամէն էջ պարզ աչքով չի կարգացուիր, բայց կարելի է ուրիշ քիմիական միջոցներով — յատկապէս լուսանկարչութեամբ, առեղծուէլ եւ ընթեռնուէլ:

Ձեռագիրս իբր հայերէն նրկնագիր, ծանօթ կրկնագիր ձեռագիրներէն ամէնէն մեծը կը ներկայանայ, հնութեամբ ալ ամէնէն հնադրոյն կը թուի, իբր Զ—Է դարէ (տես վարը):

Վիեննայի մեր Մատ. Թիւ 56 կրկնագիր Ազաթանգեղոսը թէեւ 184 թուղթ է, բայց անոր 4 թուղթն մէկ թուղթ կու տայ նախնական ձեռագրին, ուստի $184 : 4 = 61$ թուղթ ընդ ամէնն, մինչ մենք ունինք հոս 93 թուղթ:

ՀԱՅԵՐԷՆ ԿՐԿՆԱԳՐԻՆ ԲՈՎԱՆԻԿՈՒԹԻՒՆԸ

Կրկնագրիս մեղե ընծայածը նորութիւն մ'է. Յովհաննու Ոսկերեքանի Սաղմոսաց Մեկնութիւնն դասական հայերէն թարգմանութեամբ:

Լուսանկարի միջոցաւ քանի մ'էջ ընթեռնել ընելով միայն կարելի եղաւ հասու ըրալ բովանդակութեան եւ այնպէս ի վեր հանել նոյնութիւնը Ոսկերեքանի աշխատութեան հետ: Ապա յունարէն բնագրի օժանդակութեամբ կարգացուեցան նոյն իսկ պարզ աչքով ուրիշ էջեր ալ, որով հաստատուեցաւ թէ ամբողջ ձեռագիրը նոյն նիւթով կը զբաղէ:

Սաղմոսաց Մեկնութիւնը Ոսկերեքանի մեծածաւալ գործերէն է. այսօր մեղե հասած մասերը կը գրաւեն Montfauconի ոսկերեքանեան լեկատար գործոց միածալ հրատարակութեան մէջ 1—534 էջերը: Ձեռագրին կարգացուած էջերը կը ցուցնեն որ այս հրատարակութեան մէկ էջը կը համապատասխանէ ձեռագրին 4 էջերու (= 2 թուղթ). այս համեմատութեամբ կրկնագրիս մէջ պահուած է այժմեան յունարէնին հազիւ

23 էջերու թարգմանութիւնը, մինչդեռ 534 էջերը կենթադրեն իբր 1070 էջ այժմեան կրկնազրին. եւ որովհետեւ Յունարէնի մէջ կը պակսին այժմ 92 Սաղմոսաց Մեկնութիւնք, որոնք սակայն ծանօթ եղած են առանց տարակուսի Ե դարուն հայ թարգմանչին, ուստի մերձաւոր հաշուով կարելի է ըսել թէ հայերէն թարգմանութիւնը ընդօրինակողին ձեռագրով գրաւած ըլլալու էր իբր 2000 թուղթ այժմեան 26×20 cm. մեծութեամբ: Եւ վասն զի դժուարաւ մէկ հատորի մէջ կրնային ամփոփուիլ այն 2000 թղթերն ենթադրութեամբ կարելի է ըսել թէ նախնաբար ամբողջ Մեկնութիւնն իբր 8 հատոր կը կազմէր (մէն մի հատոր իբր 250 թղ.):

Այս հատորաւոր դործէն ասորի գրիչն միայն մէկ հատորն՝ եւ այն, ինչպէս կ'երեւայ, վերջին հատորն ունեցած է ձեռքին տակ եւ դործածած իբրեւ նիւթ իւր ընդօրինակութեան համար. եւ այսպէս հասցուցած մեզի: Դժբախտաբար այն հատորն ալ դործածուած է մեծ անբարեխղճութեամբ. ոչ միայն լուացուած եւ կտրտուած է, այլ եւ ամբողջ ձեռագրին կարգն վեր ի վայր յիշադրուած ետեւաւորութեամբ¹. այս միջոցին թերեւս ի բաց ձգուած ըլլան նաեւ ոչ լաւ պահպանուած մագաղաթեայ թղթեր եւ թերթեր:

Այնպէս որ Ոսկերեանի պատուական աշխատութեան պատուական թարգմանութիւնը հատակոտորներով միայն մնացած է, նման սաստիկ օլէկոծութեան զոհ դոցած նաեւ մը, որուն բեկորներն ծովեզերքի վրայ յուշարար վրաներ են միայն նաւուն արկածալից կատարածին: *Etiam libri habent sua fata.*

Ստորեւ կու տամ կրկնազրին քանի մ'էջերու ընթերցուածը, իբր ճաշակ. Ասոնցմէ Ա, Բ, Է եւ Ը հատուածք կարդացուած են լուսանկարի միջնորդութեամբ, իսկ Գ—Զ, Թ եւ Ժ ընթերցած եմ պարզ աչքով յեցած յունարէն բնագրի վրայ: Ինչ ինչ սողիր եւ բառեր անհնարին եղաւ առեղծուէլ, ձեռագիրն հոս շատ ջնջուած ըլլալուն. այնպիսի տեղիք նաեւ յունարէնի միջնորդութեամբ դիւրին չէր լուծել, այնու որ նման Ոսկերեանի միւս գործոց նաեւ այս թարգմանութիւնը արձակ կատարուած է: Կրկնազրիւ պահպանած մասունք կը վերաբերին մերձաւորապէս ՃԺԵ—ՃՄԵ Սաղմոսաց:

Կրկնազրիւ մէջ չեն տեսնուիր յունարէնի գլխակարգութիւնք. բնագիրն միահետ կ'ընթանայ, առանց մինչեւ անդամ Սաղմոսաց գլխաթուերու՝ ինչպէս ՃԻԶ Սաղմոսի մեկնութենէն կը տեսնուի, որուն սկիզբը անմիջապէս կցուած է նախորդ Սաղմոսին մեկնութեան կատարածին, թէեւ քառորդ սիւնակ հաղիւ մնացած էր (Հմմտ. հտմ. Ե):

ԿՐԿՆԱԳՐԻՆ ՀԱՏՈՒԱԾՆԵՐ

Ա. Թղ. 89ա = Յոռն. էջ 335:

1 յ եւ հեռի ճանապարհս	զգայնովքս ուսուցէ.
2 ընթանալ եւ ոչ դոնապա	եթե պարտ եւ պատշաճ
3 նաց շողորթորթ առնել եւ	է նմա ի վեր ի քարծունս
4 զկարասի ծախել. եւ ոչ	հայել. քանզի զսա մի
5 ճրեշտակս առաքել այդ	այն ըստ այսմ՝ արինսա
6 ի տան ի ներքս դիւրին է	կի ուղղորդ ի վեր կանգ

¹ Բայց յընդհանուրն հայերէն ձեռագիրն կ'ընթանայ թղ. 92բէն դէպի աջ. այնպէս որ ասորեկէն Սաղմոսարանին սկիզբը հայերէն բնագրին վերջն է: Հարկ չկայ կրկնել, թէ թղ. 26ա, 36ա, 45ա, 49ա եւն նշանակուած Դ—Է հայերէն թերթահամարներն հնագոյն ձեռագիրն չեն հայեր, այլ ասորեկն ձեռքէն են: Տես վերը:

- 7 զվերայկացութիւնն
- 8 զայն ի մեզ¹ ձգել. եթէ
- 9 միայն ոք զաչս ի քարծու
- 10 ստ ունիցի եւ հեռի հը
- 11 ռաժարեալ իցէ յամե
- 12 նայն յերկրաւոր կարեաց
- 13 եւ գլուտոյն զայնմն
- 14 մէ կախեալ իցէ եւ ի քար
- 15 ձռնս հայիցի եւ սուր
- 16 եւ կորովի գհայեցածս քը
- 17 քացն (°) ունիցի. գտանէ
- 18 զայն (°) զոր ունկոչ են (°)
- 19 վասն այնորիկ կեն
- 20 դանուոյս այսմի զա
- 21 ռարուածս հասակին
- 22 աղորդ ի վեր արար Ած
- 23 եւ զաչս մարմնոյն եղ
- 24 ի քարծրաբերձ տեղիս զի

նեաց. այդ այդն ամե
նայն ի խոնարհ նայի
ցի յերկիր խոնարհեալ
ք. քայց սա ընդ երկինս
ի վեր արկեալ է. զի
զանտին որոնիցէ.
եւ նկատիցէ
զնովաւ զքաղեալ
իցէ. եւ սուր եւ կո
րովի ունիցի զխորհուր
դսն ոգւոյն. վասն այ
նորիկ ոմն յիմաստնոցն
անտի ասէր եթե իմա
ստնոյն աչք ի խելս իւ
րում² են². այս ինքն է
ի ներքնոցս յամենայ
նէ հրաժարեալ յերկինս
մեմի եւ ընդ քարծրաք

Բ. Թղ. 81ք = Յռն. էջ 350:

- 1 հասուցանեն զասացեա
- 2 ն մի սասանեացի յառ
- 3 իտեան քնակեալն յեմ³
- 4
- 5 քանզի
- 6
- 7
- 8
- 9
- 10
- 11
- 12
- 13
- 14
- 15
- 16
- 17 լերինք շուրջ են զնովաւ
- 18 եւ Տ՛ շուրջ զժողովր
- 19 դեամբ իւրով յայսմ⁴ հե
- 20 տէ մինչեւ յաւիտեան
- 21

յայն. այդ յանմարտ եւ յան
կու յաւանականութիւ
նսն. Այ աճե մատուցանե
Ջի եթե իբրեւ լերինս առե
շուրջ եին զնովաւ. տակա
յն այնմ⁵ զգուշութեան ոչ
կարատէր որպէս եւ մար
գարէն ասէն եթե Տ՛ շուրջ
է զժողովրդեամբ իւրով
ցուցանելով եթե յԱյ առգնա
կանութիւնսն արժան եւ ի դէպ
իցէ վստահ լինել
ոչ յամբովինս շերանց
Ջի ոչ թողու զգաւագան
մեղաւորաց ի վիճակ ար
դարոց: Պատճառս ինչ
յիւրաւի ցուցանէ առգ
նականութեանց զի եւ
նորա վստահ լինիցին.
Ջինչ եին արդեւք պատ
ճառքն. ոչ առնու նայա

¹ Նախ գրուած «Անքս», հաւանօրէն կրկնուած սխալմամբ 6րդ տողին քաղը. ապա ջնջուած եւ գրուած «մեզ» - 2 ժող. Բ. 14:

- 22 ... զամբուծիւ
23 նրս. եւ զաւգնականու
24 թիւնս քաղաքին ասէ
25 եւ չտայ վստահ լինել

նձն՝ զարդարոց քարիս
ի մեղաւորաց ձեռնս կորոս
սանել: պատրաստե
զնոսա զի վստահ լինիցին

[Շարունակութիւնն թղ. 81ա:]

Գ. Թղ. 87ա = Յռն. էջ 351:

- 1 աւերինակ որ տգեղքն
2 են մարմնով քաղով՝
3 հնարագիտութիւնս պ |
4 | ի¹ արտաքնովքն եւ նկա
5 մտաւքն զնա զարդարել
6 եւ պաճուճել. քայց որ
7 ի թնութենէ իւրեանց ազ
8 ճիւ են անձամբ անձա
9 ճց զարդարեն եւ երեսե
10 || |. սոյնպէս է գտանել
11 եւ ի վերայ ստութեանն
12 եւ ի վերայ ճշմարտութեան
13 եւ ի վերայ չարութեան
14 | եւ առաքինութեանց.
15 աստի յայտ է եթե եւ
16 յառաջ քան զտանջա
17 նսն չարութիւնն զը
18 տանջանսն ածէ հա
19 սոսցանէ եւ յառաջ
20 քան զփոխարէն տու
21 չութիւնն առաքինու
22 թիւնն զպարգեւսն
23 || || || | եւ զոր աւ
24 րինակ նա յինքեան գյաղ
25 թութիւնսն ունի յառաջ

քան զպսակսն. սոյնպէս
եւ սա զտանջանսն ունի
յինքեան յառաջ քան զը
պահանջումս տանջա
նացն. զինչ այդ չար չա
րագոյն կայցե՞² նոցա քան
զմեղս ի քանս (°) տանջա
նացն. վասն այսորիկ եւ
| Պաւղոսի յիշեցեալ. զայն՝
| որք զարժանն չպարհեցին.
եւ զքանական զարեւնսն
կործանեցին. որ եւ մեծ
տանջանս յանցանացն
նոցա համարէր. յառաջ
մինչէւ հասեալ եին քս
նս. տանջանքն ցամառն.
եթե արուք ընդ արուս ա
պականեին. եւ զդարձ փո
խարինին միջորութեանն
զոր արժան էր անդրէն յան
ձինս իւրեանց ընդունելն³.
Ջնոցուն զմեղաց զգիջու
թիւնսն եւ զգործսն տան
ջանս անուանէր: Խաղա
ղութիւն ի վերայ Ինչի. յա

Գ. Թղ. 86բ = Յռն. 354:

- 1 մանեն յաշխատութենէ
2 անտի. ապա ի մուտ նոցո
3 ինց վայելեն. սոյն
4 պէս եւ դուք
5 սերմանողաց նմանե
6 ալ եւ
20 յորժամ՝ ասիցէ. երթա
21 լով երթային եւ լային

բերեցեն զորայս իւրե
անց. քայց ոչ ասե
վասն ցորենայ, այդ
վասն իրաց ասէ

1 պիտի, յուն. δεῖται: — 2 քերական: — 3 Հոմ. Ա. 27:

- 22 ոյր քարծնալ տաննին
23 զսերմանն իւրեանց.
24 զալով և կեցցին եւ ցի
25 ծասցեն ոյր քարծնալ

Զի եթե քազում ինչ
են. այդ ամենայն

Ե. Թդ. 86ա = Յռն. 354—355:

- 1 պէս (°) եզր հայի.
2 որպէս սերմանեացն
3 եւ հնձոցն եւ տարցուր
4 անդրութեանցն քաջու
5 թեամբ եւ գոհութե
6 ամբ եւ զհանգիստն
7 հանդերձ փառաւորե
8 լով գ¹:ժ զի եւ հանդերձն
9 ալ քարութեանցն հա
10 սանեցեմբ. ճի.Զ¹.
11 Եթե ոչ Տ՞ր շինէ գտուն
12 ի անկիւր վաստակին շի
13 անդր նորա. եթե ոչ Տ՞ր
14 պահե զքաղաքն ընդոռ
15 անցն տքնին պահապանք նո
16 րա. ի անկիւր է ձեզ յառ
17 անէ կանխաւ.
18 Սաղմոս զսերակաց
19 իրացն որ զինի դարձին
20 պատահեցին նոցա
21 ասացաւ
22 քանզի ի գերութենէն
23 ազատեցին եւ ի քա
24 ռքարոսաց անտի
25 զերծեալ եղանին

զիւրեանց քաղաքն ամե
նեւին աւերեալ եւ յերկիր
կործանեալ ձեռն ի
գործ առնեն անդրէն
ի նոյն կանգնել. եւ քա
ղաք ի քազում կողմանց
զիզս² ի վերայ եղեալ
խափանին զգործն
||| տանել զժկամ
ալ լինելոյ ընդ նոցա
յարգանս մեծարանաց.
եւ կասկածին ի անցա
զարգանացն եւ յայն
մանէ եւս շինելոյն ժա
մանակն շատ երկարե
ին մինչեւ քառասուն
եւ ի վեց ամ տաճարին
շինուածն ձգէր հաստ
նէր. Զոր եւ հրեայքն
եւս ասեին յայտնապէս զքա
ռասուն եւ զվեց ամ շի
նեցաւ տաճարս այս, ոչ շին
ուածն առաջին տաճարին
ասեին զոր Սողոմոնին
շինեալ էր այդ գոր

Զ. Թդ. 80ա = Յռն. 356:

- 1 զպարիսպն եւ զքա
2 դարս
3
4
5
6 ճանապարհ . . .
7 . . . ի ժամանակի
8 որպէս տացի քուն սիրել
9 եաց իւրոց. ժառան

երբ արդեւ. ի ժամանա
կի յորժամ տացէ քուն
Սիրելիաց իւրոց. յոր
ժամ հանգուցէ զնոսա
յորժամ զնոսա որք . . .
ժողիցին ի ձախառ մոռանել
ընդ նոսա
ցէ. ոչ միայն շինես
ցեն զքաղաքն, ոչ միայն

¹ Մանրատառ, քիչ մ'անորոշ: — ² այսպէս. կրնայ նաեւ ղիզս կարդացուի:

- 10 գուծիւն Տն որդիք իւր^ն
 11 քա
 12 զում՝ առաւելութեամբ
 13
 14 առաջնոց
 15 եւ որ ասէն այս
 16 ինչ է եթե տացէ ոչ
 17 Աձ ամենայն կորնչի
 18 այդ յորժամ
 19 զիւրն տացէ եւ շնոր
 20 հիցէ. յայնժամ՝ եւ
 21 քռնն քաղցր է եւ հան
 22 գիտո եւ կեանքն
 23 ազատեալ են յամենայն
 24 կողմանց. եւ լի է ամենա
 25 յն զգուշութեամբ.

ոչ քաղում՝ մեծամեծք
 եւ եւ . . ն ընկալցին
 հարք իցեն որդւոց քազ
 մաց. եւ աձեսցին եւ զար
 զացին ծնունդը նոցա : .
 եւ վարձք իւր են այն է
 պտուղ որովայնի.
 Միսն ասէ դարձեալ
 եթե վարձք են պտուղն
 որովայնի. եւ զայս ա
 սէ վարձս ընկալցին
 քազմածինս լինին
 զի եթե ի ընտելեան
 զործի. այդ յորժամ
 Աձ զիւրն շնորհէ. ա
 ռաւելութեամբ քան

Է. Թդ. 88ա = Թռն. 358:

- 1 պատիւսն վայելեն. չու
 2 առական քան զամենայն
 3 զիւրեանց զանձինսն
 4 համարին՝ առ ի յայն
 5 գունի որերոյն հպատա
 6 կելոյն եւ խոնարհե
 7 լոյն. զի քան զնոսա ար
 8 դելք եւ ծառայք զտա
 9 նիցին հարուստք եւ մեծա
 10 տունք. եւ դարձեալ
 11 եթե փառք իցեն. եւ ե
 12 թե մեծութիւն՝ եւ ե
 13 թե առողջութիւն մարմ
 14 նոյ. եւ ամբութիւն զը
 15 գուշութեան չգտանի
 16 ցի. զի բիւրաւոր նեն
 17 զիչք զկնի են. խանտա
 18 ն եւ չարակնեն ատեան
 19 չարախաւսեն զքալար
 20 տեն. թշուառականք
 21 քան զամենայն մարդ
 22 իկ՝ զնապաստակի կե (°)
 23 անս կելովն այն

ցեալ են յա
 մենայնէ
 դողան յառն
 նայնէ երկնչիւն¹
 եւ յայն հաձի
 ցի յայն քե
 րիցի . . .
 դարձցին նմա առ նա
 ինքն ընթանայցեն եւ
 փառք եւ մեծութիւն եւ
 զգուշութիւն պա (°)
 տիւք. որ անհնար է (°)
 եթե այս ամենայն ժո
 դովի եւ գոռմարի (°)
 այդ սակայն այսպէս ի (°)
 ցէ՝ զի եթե ամենայն
 այս գումարի եւ բնառ (°)
 ինչ չանկանիցի ոչիւն (°)
 չհատ || նիցէ՝ այդ
 միամտութի
 ւն՝ պատուոյ եւ փառաց
 մեծութեան. եւ ըն
 չից զարութիւն

¹ Լուսանցքին հետ նաեւ ընագիրն կտրուած:

24 զունիքն որ ի ստուծ

25 քաց անգամ՝ փախու

Ը. Թդ. 88բ = Յռն. 358—359:

1 կողմանց զը

2 զուշուծի

3 ին եւ ամե

4 մեռին քարիոր ի ներքս

5 անդ կայցէ կանայ

6 ք ամենայն նմա զարսա (°)

7 ահա իցեալ (°) սակայն եթե

8 անարգէ ընդանու

9 | | | ընդտն գնալ յո եւ

10 եկաւոր (°) լիցի նմա ընաւ

11 խի չուտական չէր (°)

12 քան զայնոսիկ որը

13 յայնմ ամենայնէ

14 հեռի եին զի ե

15 թե եւ նա քաղցր որ ղի

16 սկեսի¹

17 եւ ղէս լի

18 միցի ծառայ յոռի եւ

19 չարաքարոյ իմն ստանալ

20 չոտսը քան զամենեսին

21 զամենայն զայն որ

22 զի ընաւին չէր ստացե

23 աչ կարեառ (°) իցե ան

24 կանկն յարտասու

25 սն. եւ կսկծելն

Թ. Թդ. 5ա = Յռն. Էջ 454:

իցէք եղբարք. զի հարքն

Մեր ամենեքին ընդ ամ

սլովքն եին եւ ամենե

քին ընդ ծովն անցին.

եւ ամենեքին զնոյն կերակ

ուր հոգեւոր կեր

ան. Այդ ոչ եթե ընդ քազ

ումն ի նոցանէ հաճե

ցաւ Աճ. եւ

. հանդերձելո

մարմնոյ առողջո

թիւն. եւ յամենայն

եւ յոր կողմն եւ հայ

իցի որ յիրս մարդկան

քազում՝ քարանձաւս

տեսցէ. եւ զինչ ընաւ

սկիտի այս ասեին. քա

զում՝ անգամ՝ չար ծա

ռայք զամենայն կոր

ծանեցին եւ շփոթե

ցին. եւ չիք ինչ քան

զայն զաղիաղիուն որպէ

ս ի մարդկեղէն իրան

սլարծել. եւ փառս ո

րսալ իցէ. այդ որը

յ՛Այ երկնչին ըստ այնմ

աւրինակի. այդ յայն

զունի ալեացն ազա

տեալք ի խաղաղու

թեան նաւահանգս

տին կեան. եւ ի հառ

աստի երանութիւնսն

վայելեն. վասն որոյ

եւ զայն յամենայն

կողմանց առնող ի քուց² ()

մարգարէս եւ զայն

միայն երանէ . . .

Ժ. Թդ. 37բ = Յռն. Էջ 472:

արքայութեան քոյ.

քանզի քազում են նո

րա զաւրութիւնը եւ քա

զում են փառքն.

քազում են նորա վայ

ելչութիւնքն. քա

զում են եւ անքառ?

¹ καὶ κατὰ νοῦν αὐτῶ καὶ κατὰ γνῶμον. — ² παραδραμῶν.

ՀԱՅԵՐԵՆԻ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Ե դարուն երբ ձեռնարկուեցաւ թարգմանել սուրբ Հարց գործերն, առանձին ուշադրութիւն դարձուած կը տեսնենք Յովհաննէս Ոսկերեբանի, որուն սրբութեան իրենց սահմանին վրայ ինքնին ականատես եղած էին, եւ մատենագրական գործունէութեան առիթ ունեցած էին ծանօթանալու Կ. Պոլիս, թէ Մաշտոց անձամբ եւ թէ աշակերտք: Թարգի էին անոր գրական արտադրութիւնք իրենց համար ոչ միայն անոնց ընդհանուր ժամանակակցաց սքանչանքին առարկան ըլլալուն պատճառաւ, այլ եւ իբրեւ թարմ ածմէական գրութիւններ, գրական նորութիւններ էին: Այս է պատճառն որ անդէն եւ անդ առաջին պահուն միահաղոյն հայերէնաշուրթն հայերէնաբարբառ երեւցան Ոսկերեբանեան ընդարձակ աշխատութիւնք թերեւս նոյն իսկ Կ. Պոլիս նախաբնագրի վրայէն, ինչպէս այս յայտնապէս ըսուած է Նսայեայ Մեկնութեան համար:

Ոսկերեբանի գրութիւններէն նախընտրեցին թարգմանել Ս. Դրոց Մեկնութիւնքն՝ իբրեւ նորագոյն վաւերագոյն մեկնութիւններ, այսպէս թարգմանուած կը գտնենք Մեկնութիւնքն Արարածոց, Նսայեայ, Մատթէի, Յովհաննու եւ Պաղղոսի թղթոց:

Ստուգիւ անբացատրելի էր մեզի թէ ինչպէս վերիպած էին թարգմանչաց մտադիր աչքէն՝ Ոսկերեբանի մեկնական գրութեանց ամէնէն գեղեցիկն եւ ներկուուն՝ Սաղմոսաց Մեկնութիւնքն, մանաւանդ որ Սաղմոսաց ուրիշ համապատասխան Մեկնութիւն մ'ալ չէին տուած: Այս հիմամբ կրնայինք ի յառաջագունէ իսկ ենթադրել սոյն թարգմանութեանս գոյութիւնը, թէ եւ անոր հետքն հայ մատենագրութեան մէջ ի սպառ կորսուած երեւար: Ոչ ապաքէն նոյն Ոսկերեբանի ծանօթ Մեկնութիւնք ալ դիպուածով իմն հասած են մեզի. Նսայեայ Մեկնութեանց մինչեւ ցայժմ մէկ ձեռագիր ծանօթ է, այն ալ պակասաւոր սկզբէն եւ վերջէն. Մատթէի, Պաղղոսի Մեկնութիւնք նոյնպէս կիսով պահուած են, իսկ Յովհաննու Մեկնութիւնք ԺՁ գլխէն սկսեալ կորսուած էին արդէն ԺԱ դարուն:

Զարմանք չէ ուրեմն եթէ այսպիսի բախտի պատահած ըլլայ նաեւ Սաղմոսաց Մեկնութիւնն, որուն գոյութիւնն այսօր յերեւան կ'ենլէ դիպուածով մը՝ ասորական գրչագրի մը մէջ՝ ընդ վարագործաւ պահուած: Ծաւ է սակայն, որ այս յայտնութիւնը կոչուած է միայն համոզելու զմեզ, թէ ստուգիւ գոյութիւն ունէր այնպիսի թարգմանութիւն մը՝ առանց գոհացնելու մեր ակործակն վայելելու ամբողջական բնագրին վայելելութիւնը: Սաղմոսաց Մեկնութեանց թարգմանութիւնս կատարուած է Ե դարուն առաջին կէտին՝ միաժամանակ Ոսկերեբանի միւս Մեկնութեանց եւ նոյն նկարագրով ըստ ամենայնի՝ ազատ ըստ ճարտարութեան քաջ թարգմանչին, բարձր, ճոխ եւ կանոնալ դասական հայերէնով: Ոչ միայն նիւթին ընտրութիւնն, այլ եւ լեզուին ազնուութիւնը գերազանց կ'ընծայեն թարգմանութիւնս եւ յարգն անգնահատելի: Ծանկալի էր որ կարգացուած քանի մ'էջերն հետաքրքրութիւն վարթուցանէին ամբողջ կրկնադիրն ընթերցանելի ընելու եւ գործոյն կարեւորութիւնն գրգիռ ըլլար բանասիրաց խուզարկելու գրչագրաց հաւաքածոներու մէջ ամբողջական բնագիրը, որ ոչ միայն դասական հայերէնի մշակման համար հետաքրքրական է, այլ եւ պիտի լուծէ յունարէն բնագրին շուրջը յուղուած խնդիրներ:

Վասն զի Յունարէն բնագրի մէջ Սաղմոսաց Մեկնութեանէն 58 ճառ միայն հասած է, այն է Մեկնութիւնք 4—12, 43—49, 108—117, 119—150 Սաղմոսաց. ուստի եւ մնացած 92 Սաղմոսաց մեկնութիւնք կամ Ոսկերեբան գրի չէ առած եւ կամ կորսուած են:

Այս կէտը վէճի նիւթ է դիտնոց քով : Հիներն՝ այսպէս Montfaucon՝ Ոսկեբերանի դրուածոց հրատարակին, կը համարին թէ Սաղմոսաց Մեկնութիւնն թերի հասած է մեզի : Նորադոյններէն C. Bauer (Der ursprüngliche Umfang des Kommentars des hl. Joh. Chrysostomus zu den Psalmen, ի ժողովածոյն *Χρυσόστομος*, Roma 1908, p. 235—242), որ ասանձին քննութեան ենթարկած է խնդիրս, կը յանդի այն եզրակացութեան թէ Ոսկեբերան բոլոր Սաղմոսաց մեկնութիւնն չէ գրած առհասարակ, ուստի եւ այժմեան ծանօթ ձեռագրաց մէջ որ եւ իցէ թերոյթ չկայ : Առ այս Bauerի դիտարկումն է Յերոնիմոս, որ իւր 404ին առ Ալգոստինոս թղթին մէջ թուելով Սաղմոսաց լիակատար մեկնութիւնն գրող հեղինակները, չի յիշեր Յովհ. Ոսկեբերանի գործն՝ անշուշտ իրրեւ ոչ լիակատար մեկնութիւն :

Ծանրակշիռ է ստուգիւ Յերոնիմայ այս լռութիւնը. որուն ի կողմն կ'ենեն նաեւ Սաղմոսաց Մեկնութեան յունարէն ձեռագիրք եւս, որոնք առանց բացառութեան կը ճանչնան Սաղմոսաց Մեկնութիւնն մեզի հասած մասերով : Բայց ասոնց հակառակ կան Ս. Հարց դրութիւններէ ծաղկաքաղներու եւ նման վկայութեանց հաւաքածոյներու մէջ կոչումներ, որոնք առնուած կը թուին Ոսկեբերանի մին Սաղմոսաց Մեկնութեանէն, որոնք մեզի չեն հասած այսօր, ուստի եւ անոնք ունեցած են ի ձեռին ամբողջական Մեկնութիւն մը : Թէեւ Bauer այսպիսի տեղիք աննշանակ եւ անվստահելի կը համարի, սակայն մենք չենք ուզեր այնպէս հարեւանցի եւ յախուռն դատող ըլլալ :

Կրկնադրին ընթերցուածները պիտի չնսպաստեն այս խնդրոյս լուծման, քանի որ անոնք ծի—ծիցի Սաղմոսաց Մեկնութեան մասերն են առ հասարակ (այսինքն թղ. 89ա = ծի Սղմ., թղ. 81բ = ծիԴ, թղ. 86ա = ծիԵ, թղ. 86բ = ծիԶ [նոյնպէս 80ա, 88ա], թղ. 5ա = ծիԵԲ, թղ. 37բ = ծիԵԴ) : Թերեւս հայ Մատենադրութիւնն, եթէ Մեկնութիւնս լաւ տարածուած ըլլար, որ եւ իցէ կռուան ընծայէր : Դժբախտաբար սակայն Սաղմոսաց Մեկնութիւնս կանուխ ժամանակէն բարձուած է հրապարակէն, այնպէս որ ԺԲ դարուն նոյն իսկ Ներսէս Լամբրոնացւոյ մը անձանօթ մնացած է՝ իւր Սաղմոսաց Մեկնութիւնն գրած ժամանակ : Նոյնպէս Վարդան Արեւելցւոյ ԺԳ դարուն եւ Գր. Տաթեւացւոյ ԺԵ դարուն : Նաեւ Զամէնան որ քաջ հմուտ էր հնոց մնացորդներուն, իւր 10 հատոր Սաղմոսաց Մեկնութեան Յառաջարանին մէջ կրնար գրել միայն (Հտր. Ա, էջ 8, Վենետ. 1823) :

«Բայ ի մեկնութեանց աստի արարելոց ի Լամբրոնացւոյն եւ ի Վարդանայ՝ զայլ մեկնութիւն Սաղմոսաց ոչ եղև տեսանել յազգի մերում ի նախնեաց անտի, եւ ոչ գոնէ թարգմանութեամբ, բայ ի քանի մի հատուածոց յանուն Նպիփանու, Աթանասի եւնի» :

Բայց ԺԲ դարէն յառաջ կ'երեւայ թէ Ոսկեբերանի միւս գործոց հետ ի միասին գտնուած է այն ժամանակ մը հայ վարդապետաց ձեռքը : Ասոր ի հաստատութիւն թէեւ այժմեան յունարէն բնագրի մէջ պահուած մասերէն որ եւ իցէ կոչում չյաջողեցաւ ինչ մատնացոյց ընել, բայց տեսայ հաւանօրէն ի դարու կէսերն կազմուած «կնիք հաւատոյ», անուանեալ վկայութեանց հաւաքման մէջ կոչում մը, որ ըստ ամենայն հաւանականութեան Սաղմոսաց այս Մեկնութեանէն է : Տեղիքն է :

«Ծորին Յովհաննու ի Սաղմոսաց մեկնութեանէն ԺԵ. Սաղմոսէն՝ Պահեա՛ զիս Աստուած իմ :

Որչափ ինչ մարմնեղէն դիմաւք ասէն Գիրք զԲրիստոսէ, վասն մերոյ վարդապետութեան ասէն, ոչ վասն բնութեան աստուածութեանն, քանզի եղեալ Որդին Աստուծոյ

մարդ՝ զամենայն ինչ ըստ մերում բնութեան ասէ եւ խօսի եւ իւրով մարմնովն առնէ պատասխանի:», (Կնիք Հաւատոյ, էջ 319:)

Ոսկեբերանի Մեկնութեան մէջ ԺԳ.—ԽԱ Սաղմոսաց Մեկնութիւնք կը պակսին: Հարազատ է կոչումն Ոսկեբերանի անուան կամ թէ ուղղակի Սաղմոսաց Մեկնութենէն առնուած է թէ ԺԵ Սաղմոսին վրայ գրած որ եւ իցէ (այժմ կորսուած) ճառէ մը: Հարցմանցս չեմ համարձակիր վճռական պատասխանել. բայց եւ ոչ Bauerի հետ յանձն կ'առնում անհարազատ համարիլ: Հատուածին լեզուն դասական հայերէնի նկարագրով է. ուստի ոչ անարժան՝ մասն համարուելու Կրկնագրին ընծայած հայերէն թարգմանութեան. ապա Հայք հաւանորէն ծանօթ էին Ոսկեբերանի Սաղմոսաց լիակատար Մեկնութեան ընտիր ընագրի մը:

ՆՈՐ ԲԱՆԵՐ

Ինչպէս դասական շրջանէն ամէն նորութիւն, նոյնպէս թարգմանութիւնս հարկ է ողջունել ուրախութեամբ: Մանաւանդ Ոսկեբերանի լայնածաւալ գրութիւնք նկատուած են դասական հայերէնի համար զանձարան մը, ուր ամբարուած են անխառն հայերէնի ընտիր բառեր եւ ասութիւններ մեծ ճոխութեամբ: Եթէ Սաղմոսաց Մեկնութիւնս հասնէր մեզի ամբողջութեամբ՝ այս տեսակէտով պիտի բացուէր դասական լեզուի համար ճոխ մթերանոց մ'ալ: Այսպէս գուշակել կու տան Կրկնագրիս ընթացուած քանի մը հատուածք, որոնք իրենց սուղ էջերու մէջ իսկ կ'ընծային մեզի նոր բառեր եւ ընտիր ասութիւններ, որոնք ուրիշ կողմանէ կամ անծանօթ են եւ կամ ցանցառ գործածուած: Ի վեր կը հանեմ հոս այսպիսիներէն հետեւեալները.

1. Շողոքորթ առնել ումեր (Ա. 3). յունարէնն ունի հոս *χολαξαῖω*, շողոքորթել զոք, կաշառել: Դասական մատենագրութեան մէջ անծանօթ էր ցայսօր շողոքորթ (ասկէ շողոքորթեմ, շողոքորթանք, շողոքորթութիւն) արմատը, ասոր տեղ կը գործածուէր «սուտակասպաս, սուտակասպասութիւն, շնորհուկս առնել ումեր»:

2. Զարգանք (Ծ. 13բ). յուն. *εὐπραγία*, յաջողութիւն, բարգաւաճանք. արմատն զարգանամ բային, որ ուրիշ տեղ չի պատահիր:

3. Բազմաձիւն լինիմ (Զ. 21բ). յուն. *εὐπαιδία*, որդեշատութիւն, բազմաթիւ բարեզարդ զաւակաց հայր ըլսլ: Ուրիշ տեղ չէ գործածուած:

4. Դիգս ի վերայ դնեմ (Ծ. 8բ). յուն. ունի հոս *ἐπιτεθειμένοι*, յարձակեալք ի վերայ, դարանամուտ լեալք: Անյայտ բառ մը, որ ըստ իմաստին «նետաձիգ, տէգընկէց լինել, նշանակելու է:

5. Այնզունի (Է. 5 «առի յայնզունի որերոյն հպատակելայ», Է. 22 «այնզունիքն», Ը. 16բ. «յայնզունի պիւցն»): Արմատական ձեւն կ'ենթադրեմ այնզոյն, որուն համազօր գործածութիւնը կը տեսնեմ «զոյն գոյն, պէս զայս գոյն, զոյն ձեւ զայս գոյն», բացադրութեանց մէջ, ուր բացարձակապէս հայցական հորովով է: Հոս նկատուած է նման այսպիսի (այսպէս) բառին՝ այնզունի (այնզոյն):

6. Հարուստ (Է. 9. «ճառայք . . . հարուստք եւ մեծատունք»), յուն. մէկ բառ՝ *εὐποροτέρος*. Դասականք սովորաբար «զօրաւոր, շատ», իմաստով կը գործածեն բառս. բայց կայ նաեւ ցանցառ կիրառութեամբ «մեծատուն», նշանակութեամբ. այսպէս Բիւզ. Դ. դ. էջ 79 (տպ. Վենետ. 1832) «առ հարուստս եւ առ աղքատս», Եփրեմ, Մա-

տենագր. Բ. 20. «Հարստութիւն ընչասիրութեան», Ոսկեր. յղ. Ապաշխ. 539 «Հարստութիւն մեծութեան ծախսն»:

7. Փոխարէն տուչութիւն (Գ. 20). յուն. ἐντιδοσις, հատուցումն, տրիտուր:

8. Հեռի հրաժարիմ (Ա. 10), իրբեւ սաստկացումն «հրաժարիմ, բառին»:

9. Սուր եւ կորովի հայեցումաճք, խորհուրդ (Ա. 15 ար). այլու տառնձին առանձին գործածուած է, այսպէս «սուր աչք, կորովի հայեցումաճք», եւն:

10. Բարանձաւք (Ը. 3բ). յուն. ἄρηνος, քարաժայռք, ասարածուտ տեղիք. այս իմաստով առ հասարակ ծանօթ է բառս դասական շոջանին:

Թարգմանիչն ճարտար է իւր արուեստին մէջ. զիտէ անկաշկանդ գրչով ճարտարօրէն հայերէնաշուրթն խօսեցնել Ոսկերեանը, նոյնքան հզօր եւ համոզեցուցիչ ինչպէս յունարէն: Միայն թէ զարերու ընթացքի մէջ Արիստոտելի մը եւ Պլատոնի մը գրիչներու տակ կաղապարուած փիլիսոփայական լեզուն ընծայած է իրեն դժուարութիւններ, զորոնք թէեւ ջանացած է հարթել՝ թափանցելով իմաստին, բայց այսու աւելի հայացուցած է միտքն քան նախադասութիւնն եւ բառը: Այս ազատութեամբ իւր թարգմանութիւնը տեղիս տեղիս հեռացած է բնագրէն եւ երբեմն ալ նոյն իսկ շեղած բնագրին իմաստէն: Այսպիսի տեղիք թերեւս ուրեք ուրեք կրնան նաեւ այժմեան յունարէն բնագրին յընթացս դարուց կրած աղաւաղութենէն մեկնուիլ: Օրինակ մը միայն ի մէջ կը բերեմ այսպիսի ազատութեանց համար Ա. 19—22. ուր յունարէնն է «Վասն այսորիկ իսկ միայն կենդանւոյս այսմիկ ուղիղ արար Աստուած զկազմուածս», Ձի կրնար մտածուիլ որ հայն հոս գիտմամբ շեղած ըլլայ բնագրէն:

Հ Ն Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն Ը

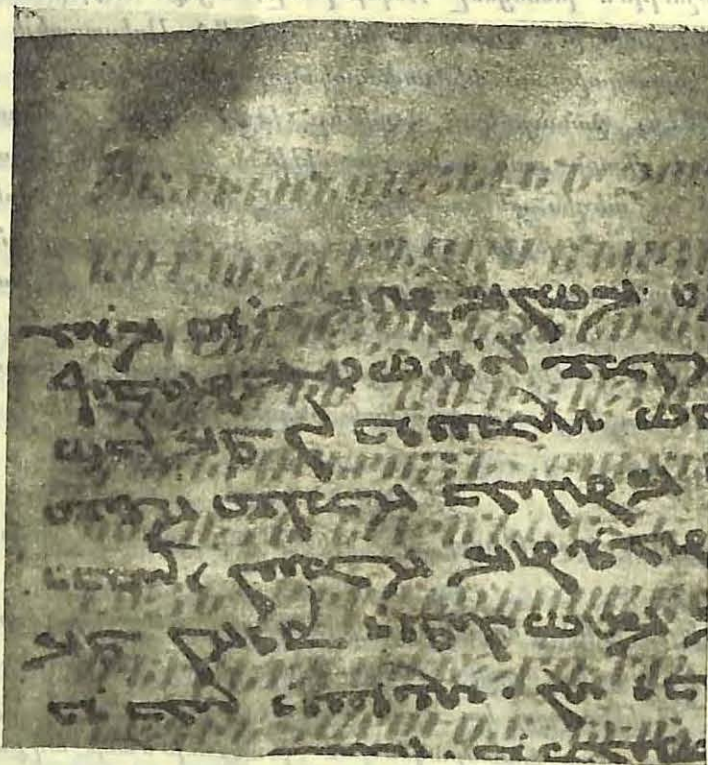
Կրկնագրիս հայերէն գրչութիւնը մեծ հնութիւն ցոյց կու տայ: Առ այս ապացոյց են.

1. Մազաղաթը. Գրիչն, որ աղքատ կրօնաւոր մը կ'երեւայ, գործածած է նուրբ եւ հաստ մագաղաթ խառն. առանց ընտրութիւն ընելու մաքուր եւ սպիտակ կտորներու. բազմաթիւ թղթեր ցոյց կու տան մեծ եւ փոքր սպիւններ: Այս՝ Զ—Է դարերուն, երբ երկիրն անդադար պատերազմներու հետեւութեամբ աղքատացած էր, արուեստք դադար առած եւ ներածութիւնն նուազած, զիւրաւ ըմբռնել է: Նկատուած է որ Ծ—Է դարերու Բիւզանդական ձեռագիրք առ հասարակ խտրութիւն չեն ըներ գրչութեան ժամանակ մագաղաթներու կանոնաւոր դասաւորութեան. Ը դարէն ետքը զրիչք կ'աշխատին միտ զնել որ մնի կողման էջերը՝ մնի կողման եւ մազի կողման էջերն՝ մազի կողման էջերուն նային, որով փայլուն եւ անփայլ էջերն իրարու զիմաց զիմաց դարձնելով՝ ճաշակագիտական զեղեցկութիւն կու տան ձեռագրին: Այս կէտը հոս շատ պահպանուած չ'երեւար:

2. Գիրը. Կանոնաւոր միջին մեծութեամբ բուն մեսրոպեան երկաթագրով գրուած է: Նշանագիրք մեծ կանոնաւորութիւն եւ բնականութիւն ցոյց կու տան, թէեւ ամբողջն արագ գրուած կ'երեւայ: Նկարագրական է մանաւանդ «Ա», նշանագիրք, որ ամէն անգամ պահպանած է իւր երկրորդ սեան վրայ զէպ ի ներս միտող նուրբ գիծն, որ նկարագրականն է եւ հնագոյն գրչութեանց մէջ նկատելի է, մինչեւ անգամ Զ—Է դարերու արձանագրութեանց մէջ: Թ. մանաւանդ Ժ. դարէն ետքը կամաց կամաց անհետացած է այս նուրբ գիծը եւ այսու երկրորդ սիւնն ալ ստաջին սեան թանձրութիւնն ընդունած, ինչպէս ձեռագրաց պահպանակներէն եւ հնագոյն երկաթագիր Աւե-

տարաններէն կը տեսնուի: Ուշագրաւ է եւ այն պարագան որ մինչեւ ցայսօր ծանօթ բուն մեսրոպեան երկաթագիր հատակատորք (պահպանակներու մէջ) եւ ձեռագիրք հազուադիւտ բացառութեամբ եկեղեցական-պաշտօնական մատեաններ կ'ընծայեն, որոնց մէջ — ինչպէս յունական եւ լատինական սովորութենէն յայտնի է, երկաթագիրն իրրեւ պաշտօնական գիր կը յարգուէր եւ կը գործածուէր դեռ, երբ սովորական առանին դրուածոց համար արդէն սկիզբ առած էր միջին մեսրոպեանը: Այսպէս մեր Արաթան գեղեցիկ կրկնագիրն ժ դարէն կամ Էջմ. 2048 ճառքները թ դարէն միջին մեսրոպեան երկաթագիրը զիտեն, մինչդեռ ժ, ժԱ, նոյն իսկ ժԲ դարուն զրուած Աւետարանք կը գրուին բուն մեսրոպեան երկաթագրով: Այս պարագան մեծ նշանակութիւն ունի կրկնագիրի հնութիւնն զատելու համար:

3. Կիտաւրութիւնը. նման Զ—Է դարերու Բիւզանդական ձեռագրաց՝ նաեւ այս կրկնագիրս կիտաւրութեան որոշ ձեւեր ունի, այսպէս յունարէնի յատուկ վերին, միջին եւ երեքատիկ կէտերը կը տեսնուին հոս ալ. հարցապարզ գրեր: Այս պարզութիւնը յատուկ է բացարձակապէս հնագոյն Զ—Է դարերու ձեռագիրներուն:

Հատուած մը Կրկնագրէն, Թղ. 88ա: (բնական մեծութեամբ):

5. Ուղղագրութիւնն ալ համապատասխան է այս հնութեան. նորագոյն պահելով, եթէ, -էին ձեւերը հոս կը ներկայանան պարհելով, եթէ, -էին հին ուղղագրութեամբ: Պատիւ միայն Աժ, Այ, Տն, Եմ, ի՞նչ նուիրական բառերն ունին:

Երբ կրկնագիրս Վիեննայի համալսարանի յոյն եւ լատին հնագրութեան Ուսուցչին՝ Dr. Bickի ներկայացուցի ի գննութիւն, հնութեան համար իւր դատաստանն յայտնեց. «գրչութենէն դատելով Զ—Է դարերէն կ'երեւայ մօտաւորապէս, բայց ես աւելի սիրով Զ դարուն պիտի դնէի»: Այս դատաստանս լիովին համապատասխան դուայ իմ հետազօտութեանս արդեանց, զոր ստացած էի յեցած այն կռուաններու վրայ, որոնց ուշագիրը ըրած էր նոյն Ուսուցչին իւր յունական հնագրութեան վրայ կատարած դատաստանութեանց ժամանակ: